
ARHEOETNOMUZIKOLOGIJA

Paleolitska umetnost in filozofija prvega zvoka

Mira Omerzel Terlep

11

IZVLEČEK

Z ničemer ne moremo jasno dokazovati pračlovekove nematerialne oziroma duhovne kulture. Ostajajo le bolj ali manj sprejemljive razlage in domneve, ki temeljijo na materialnih ostankih teh oddaljenih kultur; tudi glasbil, ter dosedanjih arheoloških najdb. Le razmišljamo lahko o nevidnem svetu zvoka, o začetkih zvočne ustvarjalnosti in načinih tonske produkcije, o zvočnih pripravah, o namenskosti in vzgibih za tonsko ustvarjanje, o stopnjah zavesti fosilnega človeka in rabe zvočnega jezika ter znanja, o načinih razmišljanja in razumevanja pojavnega sveta ter iz tega izhajajočih kulturno-filozofskih in religioznih predstavah. Navkljub skepticizmu arheologov o smiselnosti tovrstnega razglabljanja ostaja razmišljanje o duhovni kulturi najoddaljenjše človekove preteklosti mikavno tudi za sodobno znanstveno misel.

ABSTRACT

There is no clear evidence of prehistoric man's immaterial or spiritual culture. All we have are more or less acceptable interpretations and assumptions, based on the material remains of these remote cultures, including musical instruments, and on past archaeological finds. We can only reflect on the invisible world of sound, on the beginnings of sound-related creativeness and on the ways tones were produced, on sound producing objects, on the purposes and motives for creating sound, on the levels of consciousness of fossil man, on the use of sound language, on his knowledge, ways of thinking and understanding of the phenomenal world, and on the cultural, philosophical and religious ideas which derived from them. Though archaeologists are sceptic whether such reflections are sensible at all, to contemplate the spiritual culture of the most remote past of mankind remains enticing to modern scientific thought.

Arheoetnomuzikologija

Arheomuzikologija ali glasbena arheologija naj bi bila veda, ki preučuje arheološke vire in načine ustvarjanja zvokov v preteklih družbah z muzikološkimi, arheološkimi, zgodovinskimi in tudi drugimi metodami znanstvenih disciplin. Glasbo – predvsem materialne preostanke glasbenega ustvarjanja, to je glasbil – prazgodovinskih obdobji razpozna tudi kot oblike materializacije duhovne kulture. Interdisciplinarni termin Musical Archaeology ali Archaeomusicology je sprejela Študijska skupina za glasbeno arheologijo pri International Council for Traditional Music na svojem mednarodnem srečanju v Stockholmu leta 1984.

Z interpretacijo prazgodovinskega glasbenega ustvarjanja se ukvarjata t. i. historična arheomuzikologija in etnomuzikologija; slednja raziskuje razvoj, izvor in nasledstvo kulturnih glasbenih elementov in se loteva tudi primerjalnega študija glasbenih fenomenov širom po svetu. Zato bi ji lahko rekli tudi arheoetnomuzikologija.

Pri razmišljanju o kulturah tako oddaljenih obdobjih, kot je npr. paleolitik, pa tudi mezolitik in neolitik, moramo poskusiti kolikor je mogoče izstopiti iz naših kulturno-civilizacijskih miselnih vzorcev, ki nas lahko pri razlaganjih in razumevanjih časovno in prostorsko oddaljenih kultur zavedejo ali celo speljejo v slepe ulice razmišljanja o načinu življenja in ustvarjanja davnih (fossilnih) prednikov. Tu lahko arheologiji priskoči na pomoč etnologija (in etnomuzikologija). Arheolog in etnolog Ivan Šprajc¹ pravi, da so nekatere predmete "prvič arheologi razložili, ko so med sodobnimi 'primitivi' našli podobna kamnita orodja" in da so te sklepe podprle "preproste, vsakdanje opredelitve, ki se jih često niti ne zavedamo"². Sklepamo po podobnostih. Funkcijo najdbe določimo s sklepanjem na podlagi analogij, sicer ostaja arheološko gradivo nepovedno. Vsa naša sklepanja temeljijo na zavednih in nezavednih informacijah, zasidranih v naši zavesti. Glasbila, na primer piščali iz kultur ljudstev, ki jih lahko vsaj delno primerjamo s prazgodovinskimi, nam pomagajo izstopiti iz evropskih miselnih vzorcev in ponujajo v premislek možne analogije s prazgodovinskimi kulturnimi elementi.

Številne arheološke najdbe koščenih, pa tudi glinenih in kovinskih glasbil iz starega in novega veka pričajo o človekovi kontinuiteti zavesti in njenih manifestiranih oblikah. Arheologi in etnologi ugotavljajo, da so prazgodovinski prežitki v sodobnosti evropskih kultur precej redki, pogostejši pa med zunajevropskimi etničnimi skupinami.³ Še danes živijo po svetu etnične skupine, ki jih lahko po načinu življenja in kulturnih dobrinah primerjamo s prazgodovinskimi, čeprav seveda tu ne gre za istovetenje. Lahko pa so zanimiv in koristen kažipot pri naših razmišljanjih o časovno oddaljenih človekovih združbah.

Že Rajko Ložar je opozarjal⁴, da narodopisje ne sme prezreti najstarejših poglavij "narodoslovja", s čimer naj se ukvarja paleoetnologija (tudi paleoetnografija) kot veda o načinu življenja v arheološki preteklosti.⁵

Tudi Curt Sachs se je pri svojih študijah opiral na arheoetnomuzikološki primerjalni študij glasbenih kultur današnjih ljudstev, primerljivih s prazgodovinskimi človeškimi združbami. Menil je, da lahko antropolog najde analogije orodij, naprav in celo duhovnih kultur iz prazgodovinskih jam Španije in Francije tudi npr. pri avstralskih Aboriginih⁶. Seveda pa ne smemo mimo opozoril pred preveliko zanesenostjo in povezovanjem vseh. Če nam omenjene analogije ponudijo vsaj nove in drugačne miselne

¹ Ivan Šprajc, 1982, str. 78.

² "Če za arheološko najdbo rečemo, da je npr. sekira, storimo to zato, ker so takšne ali podobne še današnje sekire, ki jih poznamo" (Ivan Šprajc, prav tam), ker so takšne naše izkušnje.

³ Ivan Šprajc 1982, str. 76.

⁴ 1943, str. 88.

⁵ Izraz naj bi se ustalil v deželah nekdanje Sovjetske zveze, pa tudi drugod v Evropi.

⁶ 1940, str. 61-62.

vzporednice, imamo več kot tehten razlog za primerjalni študij. Pogosto nam celo pokažejo možne rešitve, ki se jih sami ne bi domislili. Zato mislim, da je prevelik skepticizem nekaterih arheologov do tovrstnih primerjav povsem odveč in prav tako lahko vodi v slepoto.

Dokazovanje kontinuitete od prazgodovine do danes je seveda izredno težavno in sporno, pogosto celo nesmiselno. Kulturni elementi lahko tudi za stoletja izginejo, morda samo iz naše dokumentacije, in o njih za določena obdobja ni materialnih dokazov niti drugih virov. Sčasoma lahko tudi povsem spremenijo svojo funkcijo, čeprav ohranijo najzgodnejšo obliko. Če se prostorski razprostranjenosti etnoloških in arheoloških najdb ujemata, pa lahko potrjujeta večjo verjetnost za kontinuiran razvoj kulturnega prežitka. Kontinuiteta je tipološka. Govorimo pa tudi o podedovani zvočni izkušnji.

Zanimive so arheoetnomuzikološke interpretacije najdb in virov o koščenih glasbilih in evropskem prostoru in analogije s koščenimi glasbili naravnih⁷ ljudstev na staroveški in prazgodovinski stopnji materialnega kulturnega razvoja. S tovrstnim vpogledom razjasnimo tudi osnovne dvome, ki obvladujejo raziskovalce prazgodovine, češ saj ni mogoče, da bi bile kosti, tako ali drugače obdelane, lahko glasbila. Arheoetnomuzikološka raziskovanja jih v skoraj enakih oblikah potrjujejo skozi tisočletja človekove zgodovine na različnih koncih sveta in sledijo razvoju koščenega inštrumentarija od srednjega paleolitika do 20. stoletja.

13

Transcendentalnost in mitotvornost prvobitnega zvoka in zavesti

Pod pojmom prazgodovina razumemo desettisočletja staro, naši zavesti najbolj oddaljeno preteklost človekovega razvoja. Neandertalčeva zavest in znanje sta se razlikovala od kromanjončeve. Vedenje mezolitskega in neolitskega prednika se verjetno še očitneje razlikuje od zavesti obeh, čeprav sta se človekov um in telo od prazgodovine fiziološko prav malo spremenila. Z ničimer ne moremo jasno dokazovati pračlovekove nematerialne oziroma duhovne kulture. Ostajajo le bolj ali manj sprejemljive razlage in domneve, ki temeljijo na materialnih ostankih teh oddaljenih kultur, tudi glasbil, ter dosedanjih arheoloških najdb. Le razmišljamo lahko o nevidnem svetu zvoka, o začetkih zvočne ustvarjalnosti in načinih tonske produkcije, o zvočnih pripravah oziroma zvočilih, o namenskosti in vzgibih za tonsko ustvarjanje, o stopnjah zavesti fosilnega človeka in rabe zvočnega jezika ter znanja, o načinih razmišljanja in razumevanja pojavnega sveta ter iz tega izhajajočih kulturno-filozofskih in religioznih predstavah. Navkljub skepticizmu nekaterih arheologov o smiselnosti tovrstnega razglabljanja ostaja razmišljanje o duhovni kulturi najbolj oddaljene človekove preteklosti mikavno tudi za sodobno znanstveno misel. Od naše zavesti pa sta odvisni interpretacija kulturnih sestavin in raven razumevanja. Kar vemo o prvobitnih človeških vrstah, je verjetno le sled tistega,

⁷ Termin naravno ljudstvo razumem v smislu opredelitve etnične skupine, ki je v omenjenem načinu življenja še tesno povezana z naravnim okoljem. Izraz uporabljam tudi zato, ker se mi zdi ustrežnejši od izraza "primitivna ljudstva", ki pravzaprav kaže na naše nerazumevanje. T. i. naravna ljudstva so (bila) v mnogočem duhovno naprednejša od današnjih civilizacij, čeprav so "zaostajala"(?) za tehnološkim obiljem (?) sodobnikov.

kar je fosilni človek zares bil. Je bil mnogo popolnejši, kot si zamišljamo? Ali preprostejših in skromnejših miselnih sposobnosti in enostavnejših predstav?

Kako lahko razbiramo sporočila zglajenih ali obdelanih kamnov in kosti, zaznamovanih s preprostimi črticami in črtami, luknjami, pikami in spiralami? Ali arheološki predmeti svojevrstne lepote, ki so si s človekovimi posegi pridobili videz posebnosti med množico neobdelanih kamnov in kosti, pričajo o enako posebni in svojevrstni rabi, kakršna je npr. ceremonialni ritual?

Že homo erectus, neandertalčev predhodnik, čigar zavest nam je še povsem nejasna, je imel dovolj razvite možgane in vokalni aparat, kar mu je lahko omogočilo govorno izražanje, počasno artikuliranje ter tako rojstvo jezika.⁸ V tej temi časa našega prednika lahko iščemo tudi zibel prvotnega zvočnega jezika in dialoga, morda tudi prve tonske naslade.

So morala od kulture erectusa preteči še tisočletja do pračlovekove iznajdbe zvočnih pomagal, preprostih zvočil in glasbil? Z novimi najdbami iz časa neandertalske kulture – tako s piščaljo iz Divjih bab I kot z medvedjimi čeljustnicami, ki so naravno glasbilo, z odbitimi roglji ali z njimi, z luknjicami ali brez – pa se zagotovo pričinja obdobje razvoja glasbil. Zvočne priprave bi sicer lahko morda služile le za preprosto signaliziranje in opozarjanje pred nevarnostjo, za plašenje ali vabljenje živali, lahko pa tudi za večtonsko zvočno izražanje, kjer je bilo to mogoče. Je imel zvok tudi kakšno drugačno vlogo v življenju fosilnega prednika?

Paleolitski lovci, ki so pričeli razvijati tudi zvočni jezik sporazumevanja, z besednim artikuliranjem zagotovo niso bili tako gibčni kot mi, sodobni pripadniki vrste homo sapiens. Njihovo bivanje v naravnem okolju je bilo pogojeno z intenzivnim opazovanjem, prisluškovanjem in prilagajanjem naravnim pojavom in s tem z vsakodnevno in nenehno senzibilizacijo čutil. S senzibilizacijo čutil in z razvojem miselnih sposobnosti je moglo rasti tudi spontano praktično izkustvo ter analogno posnemanje vidnega, slišnega in čutenega, pa tudi glasovno posnemanje in analogno čaranje: vetra, dežja... (na primer z brnivkami).

Misteriji pa so običajno ritualizirani. In kot pravi B. Gavela, je življenjsko izkustvo izgradilo neizmerne in neizčrpne temelje podzvesti, v kateri je shranjeno vse umsko bogastvo človeškega dela: intuitivna, logična, ustvarjalna moč človekovega duha. O tej strani človeškega bitja in življenja znanost malo ve. Znanstvena misel o duhovnem življenju v človeški prazgodovini je šele v povojih.⁹ In kjer jezik ni dovolj gibčen ter zadosten za izražanje čustev in misli (um je običajno vedno korak pred praktičnim izkustvom in dejanji), se, kakor kažejo tudi analogije iz sodobnega sveta iz kultur ljudstev in plemen, ki živijo na kulturni stopnji paleolitskih lovcev, še posebej skrbno razvijajo komplementarni jeziki: tako zvočni (glasbeni) kot simbolni in likovni.

Zakričimo, če nas je groza ali strah, zastokamo, če nas kaj boli, tarnamo, če hočemo ublažiti bolečino... Izhaja iz teh primarnih ozvočenih emocij tudi nadaljnje kultiviranje zvočnega izraza, tonskih oblik in zvočnih formul, to je zvočnega jezika? Efekti krikov, posameznih zvokov in šumov, zvočnih obrazcev in ritmov, različnih tonskih višin in

⁸ Joseph Campbell 1983, str. 25.

⁹ Branko Gavela 1977, str. 23.

tonskih barv pa imajo t.i. ekstrasenzorni vpliv na izvajalca in poslušalca. Zavedni ali nezavedni. Vodi od tod pot h glasbi v pravem pomenu besede, k zvočnemu izražanju in uživanju v zvočnem bivanju, torej k umetnosti? Glasba naj bi imela v mlajšem paleolitiku v kulturi homo sapiensa - mislečega bitja oziroma kromanjonca - že osrednjo bivanjsko (obredno?) vlogo. Homo sapiens je že samosvoj ustvarjalec: homo faber in tudi umetnik. Kromanjonec Potočke zijalke in Mokriške jame iz obdobja mlajšega paleolitika naj bi imel že visoke intelektualne in psihične kvalitete.¹⁰

Homo sapiens je umetnik življenja in preživetja. Umetnost je najverjetneje izraz te borbe in odraz spoznavanja naravnih zakonov. Tudi mnenju večine raziskovalcev, ki preučujejo paleolitsko kulturo in umetnost, je umetnost ritualno magijsko delo. Prav tako je glasba po svojem poreklu in bistvu resno opravilo, ne zabava! Umetnost, ki jo ustvarja človek s petimi osnovnimi čutili, med katerimi imata sluh in vid in z njima zvok in slika primarno vlogo, vpliva na človekov um, zavedni in nezavedni, in mu omogoča doseganje višjih (transcendentalnih) stanj zavesti, kjer se združita zavedno in nezavedno, človek in kozmos, življenje in smrt, trenutnost in večnost v celoto. Z umetnostjo stopa človek v spiritualno središče svoje biti in sveta. Materialno in spiritualno se združita v celoto, v skupni obstoj. Piščal, igranje nanjo in piskavec z zvočno igro in zvokom samim ponujajo izkušnjo nedeljivosti, enovitosti brezčasa in nadčasovnosti, kjer tudi po predstavah naravnih ljudstev in plemen paleolitske kulturne stopnje še bivajo tako sodobniki kot njihovi predniki. In v transcendentalnem brezčasu in brezprostorju je zvok orožje in orodje. Orodje za obredno prehajanje (zopet zavedno ali nezavedno) iz enega stanja zavesti v drugega in drugačnega, iz trenutne realnosti v imaginarno. Zvok je tudi psihološko in magično orodje za doseganje željenega: nematerialnega (stik z duhovi, demoni predniki,...) in z ritualno osredotočenostjo tudi materialnega (npr. dober ulov). Z zvokom se prosi, roti ali plaši zveri. Zvok kot svojevrstna obredna molitev služi za aktiviranje duha ali za umirjanje glasne zavesti in misli, kar omogoča jasnejše zaznave in izostritev vseh čutil. Lovci s puščicami in ostmi so jih potrebovali. Z zvokom so imeli tudi orodje za transformacijo svoje psihofizične biti. Zopet: za zavedno ali nezavedno transformacijo. Zvok je transformacijski sam po sebi. To je njegova bit. Zvočne frekvence lahko povzročijo bolečino, zato so tudi orožje. S transformiranjem bolečine v neboleče stanje (novo rojstvo) zvok zdravi. Primer transformacijske bolečine so tudi iniciacijski obredi oziroma posvetitve v nova stanja (npr. v odraslost).

Zvočne frekvence razstavljajo in sestavljajo. Zato so glavno orodje obredij in tudi analogije življenja in smrti. Za občutenje zvoka ne potrebujemo intelektualnega naprežanja, temveč le prepustitev njegovemu delovanju. Intelpekt je prej ovira, kar spoznava tudi človek atomskega veka, ki zaradi intelektualne preobremenitve izgublja sposobnost spontanega odzivanja na naravno, nevidno, komaj slišno (ultra in infra zvok) in neslišno, na črno bit zvoka. In kot pravi J. Campbell o znamenitih kromanjončevih jamskih slikarijah iz mlajšega paleolitika (aurignacien) pa tudi o srednjepaleolitskih risbah svetovne neandertalske dediščine: kdor je gledal ta mojstrska dela, ki naj bi imela

¹⁰ Glej tudi delo Branka Cavele 1982, str. 60. Naša predstava o jamskem človeku je običajno precej napačna. Nek arheolog je nekoč v resnobni šali dejal, da bi lahko ledenodobnega Kromanjonca mirno poslali na pariške ulice, če bi ga ostrigli, obrili in oblekli v današnjo konfekcijo.

predvsem magijski značaj, in občutil ta nema sporočila, ve, da so jih lahko ustvarile le roke dovršenih umetnikov velike transcendentalne modrosti vseh časov.¹¹ Zlasti nas preseneti t.i. umetnostni stil X-žarčenja, ki naj bi pripadal mitologiji velikih lovcev od magdalénienca dalje vse do sodobnih lovcev paleolitske življenjske kulturne stopnje. Umetnost, ki kot plod rentgenskih oči transcendentalnega uma zre v notranjost bitij in izrisuje organe, notranje skelete in druge notranje strukture (npr. plod v materi). Je priča tovrstne pronicljive umetnosti tudi naša ribica iz jame Mala Triglavca? Samo sporočila transcendentalne vrednosti se lahko prenašajo skozi tisočletja in imajo kljub velikanskim spremembam stila življenja še vedno podobno čarno (izvenčasovno, izvenprostorsko, to je transcendentalno) moč, vsečno očesu in umu. Kaj pogojuje tovrstno vsečnost risbe in zvoka, je vprašanje, ki mora zanimati tudi sodobnega muzikologa in etnomuzikologa.

Paleolitskih slikarjev na Slovenskem res še niso našli, pač pa le orodje,¹² okrašeno s preprostimi vrezanimi črtami in črticami, ter koščene piščali.¹³ Človekova čutila (vid, sluh, tip, vonj, okus) se razvijajo bolj ali manj sinhrono in komplementarno. Če je bil homo sapiens sposoben tako dovršenih slikarjev oziroma vidnega izražanja, zakaj ne bi bil sposoben tudi slušnega, zvočnega? Zvok se seveda ni mogel ohraniti. Neme priče so ohranjena glasbila. Še posebej govorijo glasbi v prid večtonske piščali, to je piščali z več luknjami in torej z obsežnejšimi zvočnimi možnostmi. Tudi pri ljudstvih paleolitske kulturne stopnje, kjer ni velikih in poslikanih podzemnih jam (na primer pri Bušmanih in Pigmejcih), sta glasba in ples glavni izrazni ali sveti opravili.

Skozi ohranjeno umetnost poskušamo razpoznavati življenje in predstave pračloveka. Kamenodobni prednik je po mnenju raziskovalcev paleolitske mitologije in umetnosti verjetno poskušal na nek način – najpogosteje magičen – zagotoviti tudi ravnovesje kozmičnega in zemeljskega. Živalski in rastlinski svet sta mu morala govoriti s svojim lastnim simbolnim jezikom, ki mu je moral prisluhniti, da je lahko po svojih močeh uravnaval ravnotežje med seboj in naravo, od katere je bil življenjsko odvisen. Moral je občutiti moči kozmičnih sil, od vremenskih do zverskih. Strah in bitka za preživetje sta pomočnika pri rojstvu ideje o superiorni sili in mitologiji, ki je prednica religioznih predstav. Po J. Campbellu je homo sapiens že živel svojevrstno religiozno (mitološko) življenje.¹⁴ Sporočila podzemskih jam potrjujejo lovsko ritualno magijo, ki se odvija globoko v trebuhu zemlje, v jamah, ki simbolizirajo maternico, kjer ni dneva in noči, kjer se čas ustavi, kjer je odsotno nebo in se v "kaosu" preporodnega ustvarjanja izgubi tudi smisel za vsakršno orientacijo.¹⁵ V sporočilih stenskih risb in slikarjev se je ohranilo zgodovinsko nezavedno naše vrste: v nesmrtni in brezčasni večnosti "jamskih templjev", iz katerih teme se poraja kot iz teme maternice novo življenje, so se mogli

¹¹ 1983, str. 79.

¹² Številno prav v Potočki zijalki in Mokriški jami; glej Srečko in Mitja Brodar 1983, str. 177.

¹³ Okraski na koščenih predmetih imajo lahko praktičen smisel ali simboličen pomen: domnevno gre tudi za nekakšen koledar. Je človek svoj prebujeni estetski čut obogatil z domnevnimi duhovi čutno dojemljivega sveta, ki naj bi mu pomagali vzpostavljati sožitje z naravo? Glej tudi Božo Škerlj 1962.

¹⁴ 1983, str. 157.

¹⁵ Glej Joseph Campbell 1983, str. 52, 63, 67.

odvijati iniciacijski obredi (v novo rojstvo) in druga spiritualna dejanja, ki pomenijo izkušnjo v psihološki dimenziji lovca in žrtve, človeka in živalskega sostanovalca pokrajine hkrati. Lovca, ki poskuša odpreti svoj um izkušnjam življenja in smrti t.i. mistični in mitološki logiki enovitosti človeškega in živalskega sveta, lovca ali častilca živalskega sveta, ki kot lovski ali obredni jemalec živalskega življenja za potrebe svojega življenja (meso, kosti, koža, salo...) žival zaznava kot del lastne biti.

Je poskušal paleolitski prednik v "svetih jamah" s slikarijami ali brez njih tudi s "svetim zvokom" v "svetem času" na "svet način" vplivati na lastno zavest, jo transformirati ali transformirati zavest posvečenih inicianov ali kolektivne človeške združbe, ki ji je pripadal, v nov status: v svet odraslih, v lovsko združbo, v svet živih ali v svet mrtvih...?

J. Campbell je prepričan, da se glavni elementi paleolitske umetnosti¹⁶ dedujejo iz paleolitskega obdobja do sodobnih mitologij velikih lovcev: tudi od Aztekov, severnoameriških Indijancev, zlasti Pueblo Indijancev in aleutskih Eskimov, avstralskih Aboriginov, plemen evroazijskih šamanskih ljudstev živečih od Sibirije do Skandinavije, do južnoameriških prebivalcev Tierra del Fuegians.¹⁷ V omenjenih kulturah paleolitske stopnje "velikih lovcev", ki žive v nekakšnih brezčasnih conah nemerljive preteklosti, še vedno poznajo obredja, v katerih imajo pomembno vlogo kosti, lobanje in kult totemskih živali, na severu predvsem medvedji kult. Zdi se, da imajo vse človeške združbe, od tistih najstarejših nam znanih, svojevrstne običaje in obredja vezana na preproste mitološko-religiozne predstave oziroma na predstave o življenju in smrti. In totemizem naj bi bil univerzalna prareligija prazgodovinskih človeških združb, ki predpisuje tabuje in narekuje rituale totemistične magije. Sledimo mu lahko, po mnenju nekaterih, že od mlajšega paleolitika dalje.

Skupna osnova človekove psihe pogojuje arhetipsko mišljenje kolektivno nezavednega, ki je mitotvorno in temelji na anatomiji naše vrste. Zato v primeru podobnosti posameznih kulturnih elementov v različnih delih sveta, ni nujen prenos, saj povsod znano kulturno invencijo, na primer koščene piščali ali brnivke (bull-roarer), lahko razumemo tudi kot produkt kolektivnega psihičnega substrata.

Šamanska magična praksa s slikarijami, zvoki, plesom oziroma gibom ima najverjetneje metafizične razloge. Obredi, vezani na življenje in smrt, so skozi vso človeško zgodovino tesno povezani in zlit v enovit sistem, zlasti pri čaščenju živali in pokopavanju mrtvih. Po mnenju velikega raziskovalca mitoloških predstav Josepha Campbella, zagovornika prazgodovinskega medvedjega čaščenja, paleolitska tradicija medvedjega kulta izvirja že iz kulture neandertalca, v kateri naj bi medved užival ugled gospodarja živali.¹⁸ Medvedji kult naj bi se po njegovem razvil v obdobju "jamskih svetišč" (v srednjem in predvsem mlajšem paleolitiku), na mitološko difuzijo sorodnih predstav pa lahko še danes naletimo na obrobjih vseh kontinentov: najstarejši prazgodovinski kulturni

¹⁶ Paleolitsko dediščino velikih lovcev in metalcev kopij naj bi sestavljalo: obredje, ki temelji na čaščenju živali (medveda) ali čaščenju drugih totemskih živali (in šamanski magični in totemistični praksi), umetniški stil X-žarčenja, lov s puščicami in sulicami.

¹⁷ 1983, str. 130-135.

¹⁸ 1983, str. 133.

elementi centralnoevrazijskega in centralnoameriškega področja se ohranjajo na obrobni področjih polarnih ali težko dostopnih polpuščavskih in pragozdnih predelih. Predvsem tam, kjer pripadniki človeške vrste še vedno živijo v odmaknjenih in izredno težkih življenjskih pogojih.¹⁹

Šamanizem,²⁰ ki potuje skozi čas in prostor od kulture neandrtalca in predvsem kromanjonca kot element življenjskega stila, je lahko z umetnostnim stilom X-žarčenja in z magično uporabo brnivk (bull-roarer) – predvsem koščenih, koščenih piščali, tolkal in drgal, družbeni in obredni regulator življenja. Le-ta temelji na mitoloških idejah totemizma, na idejah, ki postavljajo žival (na severnih in polarnih področjih predvsem medveda) v bratovsko-sestrski odnos in celo "krvno sorodstvo", in narekujejo totemistično in magično prakso. Nakazovale in potrjevale naj bi ga že jamske slikarije kromanjonca.

Jesti, ali biti pojejen, je pravilo oziroma prvi naravni zakon v živalskem kraljestvu zveri prazgodovinskih lovcev. Neandertalec je moral živeti po zakonih zveri, ki so ga obkrožale in ogrožale ves čas. Živali, s katerimi je živel v istem okolju, so do neke mere narekemale njegov življenjski slog in zahtevale pozornost negovega uma: intelekta in občutij. S pozornostjo uma pa se rojevajo globlji uvidi in umetnost.

Homo sapiens neandertalensis je bil verjetno prvi med človeškimi vrstami, ki je pokopaval mrtve z darovanjem, s čimer se pričenja zgodovina mitologije²¹ in pojavi ideja o zagrobnem življenju oziroma ideja o nadaljevanju življenja po smrti.²² Je res le slučaj, da so v plasteh neandertalske kulture našli kosti z luknjami oziroma domnevna koščena glasbila? Je zgolj naključje, da koščena glasbila odkrivamo od paleolitika skozi desettisočletja zgodovine vse do 20. stoletja in atomskega veka? Je le slučaj, da koščena glasbila poznajo ljudstva in plemena, ki živijo ponekod celo v podobnih klimatskih razmerah kot paleolitski predniki in imajo podoben način življenja, ki se izraža tudi v sorodnih (arhetipskih ali dedovanih?) iznajdbah uma in v podobnih kamnitih in koščenih pripomočkih, tudi glasbilih, morda porojenih iz sorodnih miselno – filozofskih – mitoloških in religioznih predstav? Naključja deloma zanikajo tudi sodobne piščali iz medvedjih kosti eskimskih in severnoameriških indijanskih ljudstev, ki na različne načine še vedno z zvoki iz koščenih cevi častijo Velikega medveda.

¹⁹ Po J. Campbellu (1983, str. 132) naj bi bili Bušmani, Pigmejci, Hotentoti poslednji dediči v kreativni verigi paleolitskih kulturnih elementov izpred 30.000 let. Pridružujejo se jim tudi severnosibirska ljudstva in severnoameriški Eskimi.

²⁰ Šamanizem, kot ga razumemo danes, je po Mircea Elijadaju (1985) sicer prednjeazijski in sibirski religiozni fenomen (str. 29). Svoje zametke ima v kulturi fosilnega človeka, ki naj bi bil že tudi homo religiosus.

²¹ Joseph Campbell 1983, str. 51-52.

²² Prav tam. Tudi načini neandertalskega pokopavanja kljub odsotnosti umetniških elementov kažejo na svojevrstne predstave: pokopavanje v spečem položaju na boku in na vzglavniku iz grmade prazgodovinskega orodja (Le Moustier, Francija, neandertalske kulture iz konca Riss - Würmskega obdobja; smrt je v številnih mlajših kulturah simbolizirana s spanjem), pokop v položaju koraka ali hoje, pokop v smeri vzhod - zahod (po gibanju sonca?), v grobiščih najdene dolge cevaste kosti vtaknjene v čeljusti živali (Monte Carmel, Izrael, 60.000 let pred sedanostjo), pokopavanje domnevnih "zakoncev" z glavo ob glavi nad trupli otrok (La Ferrassie, Francija, 40.000 let pred sedanostjo), pokopavanje ob kosteh in orodjih, pokopavanje s cvetjem oziroma zdravilnimi zeli (gorovje Zagros, Irak, 60.000 let pred sedanostjo; grobišče različnih časovnih obdobj, ki je do danes zatočišče oziroma zimsko bivališče nomadov).

Umetnost in zvok iz medvedjih kosti v obredih čaščenja medveda

Jamski medved (*Ursus spelaeus* Blum), tako imenovan zaradi pogostih obiskovanj podzemnih jam, je bil sodobnik neandertalca. Izumrl je pred 10.000 leti. Živel je na celotnem ozemlju Evrazije.²³ Klatil naj bi se po vsej srednji Evropi, Balkanu, po alpskem prostoru in na jugu daleč po Apeninskem polotoku.²⁴ Pračlovekov sodobnik je bil skoraj 100.000 let: od začetka Riss-würemskega Interglaciala in skoraj do konca Würma, ko je zaradi podnebnih sprememb vse redkejši, oziroma že bolnik, saj kažejo njegovi fosilni koščeni ostanki vrsto patoloških sprememb.²⁵ V jame naj bi hodil predvsem prezimovat, kotit in umirat. Piščali iz medvedjih kosti so torej številnejše iz obdobja, ko je medved kot vrsta že propadal. Je medved pomenil paleolitskemu lovcu dar, ki obvezuje k spoštovanju in hvaležnosti?

19

Čeprav ni zanesljivih dokazov o lovu nanj in še manj o kultu medveda, si vendar lahko zastavimo vprašanje, ali morda le niso koščene piščali iz medvedjih golenic, stegnenic in čeljustnic, prstnočlenske žvižgavke ter koščene brnivke in strgala služila kot zvočno-magičen pripomoček za boljši ulov te živali menda okusnega mesa, v obredih za zaščito pred to zverjo, ki je dosegala težo ene tone, ali preprosto v ritualih čaščenja in totemistične magije te mogočne živali?²⁶

Nekateri raziskovalci medvedji kult zanikajo, drugi ne. Podobno je z lovom nanj. R. Pavlovec piše, da "dejansko govore nekatera dejstva za jamskega medveda kot lovno žival, zopet druga govore proti temu. Ker pa so marsikje našli ožgane medvedove kosti ali razbite kosti prav na tistih delih, kjer je človek lahko prišel do mozga ali možganov, lahko verjamemo, da je imel pračlovek na nek način opraviti z jamskim medvedom. Manj verjetno je, da bi se lotil samo poginule živali..."²⁷ S. in M. Brodar pa pišeta, "da moramo poudariti, da je v Potočki zijalki razmeroma več argumentov, ki govorijo za lov, kakor tistih, ki govorijo proti..." in da v zapisnikih o izkopavanjih najdemo vrsto podatkov, ki bi jih lahko tolmačili v tem smislu (v smislu kulta medveda?),²⁸ misleč pri tem predvsem na dve skupini lobanj odraslih, a ne starih medvedov, najdenih v globeli ob jamski steni Potočke zijalke.²⁹ Med njimi so našli tudi spodnje čeljustnice, izolirane kanine in posamezne cevaste kosti. Te gomile kosti so obdajali (op. varovali?) kosi debelega grušča. Drobnihi kosti medvedjih šap med njimi ni bilo, kar verjetno potrjuje človekov poseg.³⁰

²³ Ivan Turk 1988, str. 72.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Glej Rajko Pavlovec 1990.

²⁶ Medved menda naravnih sovražnikov ni imel, ogrožala ga je le skupina ljudi ali trop volkov. (Glej Ivan Turk 1988, str. 73.)

²⁷ Rajko Pavlovec 1990, str. 33.

²⁸ Srečko in Mitja Brodar 1983, str. 158.

²⁹ V skupini dvajsetih lobanj je osem nepoškodovanih in najdenih na majhnem prostoru približno pol kubičnega metra. Malo odmaknjena je druga skupina dvajsetih lobanj že odraslih jamskih medvedov na štirih kubičnih metrih. Srečko in Mitja Brodar 1983, str. 158.

³⁰ Prav tam.

Ker tu niso našli človeških kosti, arheologi menijo, da jama ni bila stalno bivališče pračloveka, temveč lovska postojanka. Je bila morda lahko tudi ali le obredno mesto? Skupina arheologov piše, da neandertalci v Divjih babah I verjetno niso prebivali, pač pa so jamo stalno obiskovali iz nam neznanih razlogov.³¹ V publikaciji o Divjih babah beremo: "Nehote nas prevzame občutek, da so se neandertalci stopili z najdiščem v harmonično celoto in da v nobenem pogledu niso spremenili njegovega naravnega ritma dogodkov, to je zimovanja in poginjanja jamskega medveda ter nabiranje in prehajanje njegovih kostnih ostankov v fosilne ostanke. Če ne bi v jami pustili sledov svojih ognjev in svojih kamenih orodij, ne bi nikoli zvedeli zanje, pa čeprav bi prekopali vso jamo." Govori harmonija med medvedom in človekom čaščenju medveda v prid?

S. in M. Brodar se sprašujeta, zakaj so od časa do časa prihajali aurignacienski ljudje v hribe visokoalpskih jam. Po njunem je edina razlaga lov.³² V okolici Potočke zijalke je živel tudi okoli 40 drugih živalskih vrst, vendar v jami najdemo več kot 99% kosti jamskega medveda, to je okoli 1500 živali. Torej je bila lovna žival predvsem medved, pristavljata, čeprav jih je večina tu tudi poginila. Zdi se, pišeta, da je človek medveda lovil predvsem zaradi kož in manj zaradi hrane (v Potočki zijalki je najden prototip igle).³³ Ali pa morda občasen obisk jame potrjuje obredno "sveto" mesto "jamskega svetišča" davnih prednikov, čaščenje in darovanje medveda ali darovanje medvedu? Ob kuriščih in ognjiščih v Divjih babah I so arheologi običajno odkrivali tudi skupke večjih kosti jamskih medvedov in medvedje lobanje z razbitim možganskim dnem. Za razbitine so raziskovalci prepričani, da so delo človeških rok. Analogije lahko najdemo tudi v Divjih babah I, v Mokriški jami in na Ljubljanskem barju.³⁴ Tudi v Potočki zijalki nas presenečajo najdbe, kakršne so medvedja lobanja z okroglo luknjo (dostop do možganov ali kultni predmet?), prstni členek z luknjo (žvižgavka?), rebro z luknjo (brnivka?), izjemno velika medvedja čeljustnica z luknjo v roglju (obesek ali brnivka?), pa vrsta medvedjih spodnjih čeljustnic z rogljem ali brez njega (koščene piščali?), nadalje pa medvedji čeljustnični roglj z luknjo (brnivka, amulet?) iz Divjih bab. Cevaste kosti jamskega medveda z luknjami (piščali?) pa najdemo v vseh naštetih najdiščih.³⁵ Morebitna zvočna kulisa medvedjega čaščenja obredje prej potrjuje kot izključuje! R. Pavlovec navaja, da kažejo na čaščenje medveda morda tudi najdbe iz Mornove zijalke pri Šoštanju (arheologi so bolj skeptični), predvsem pa najdbe v bližnji Vetrnici na Hrvaškem.³⁶ Po mnenju akademika M. Maleza naj bi bilo čaščenje medveda razširjeno po vsem alpskem in predalpskem prostoru, vendar ni bilo vezano na neka splošna pravila, pač pa le na

³¹ Ivan Turk, Metka Culiberg, Janez Dirjec 1988, str. 30-32.

³² 1983, str. 158.

³³ Srečko in Mitja Brodar 1983, str. 158.

³⁴ Ivan Turk, Boris Kavur 1997, str. 156.

³⁵ Nam sporočajo kaj tudi zlomljene spolne kosti jamskega medveda, najdene v Potočki zijalki? Ali pogosti zlomi spodnjih čeljusti? Gre morda za kulturne predmete moči in plodnosti? (Glej Srečko in Mitja Brodar 1983 in Rajko Pavlovec 1990.)

³⁶ Mirko Malez (1959) je odkril v njej 6 lobanj jamskega medveda, ki so bile postavljene tako, da so z gobci gledale proč od jamskih sten oziroma proti jamskemu vhodu. Ena lobanja naj bi služila tudi kot kamen obzidanega ognjišča. (Glej Rajko Pavlovec 1990, str. 33-34.)

paleolitsko lovsko populacijo.³⁷ R. Pavlovec hkrati pritrjuje tistim, ki menijo, da je pračlovek jamskega medveda verjetno zelo dobro poznal in ga na nek način častil. O tem pričajo lobanje in predvsem dolge cevaste kosti, za katere se zdi, da niso naključno odvržene, ampak postavljene v nekem redu ali z nekim namenom. So tudi glasbila iz čeljustnic in cevastih kosti izdelana s posebnim namenom in iz posebnih delov okostja?

Zdi se, da bi mogli pritrčiti tistim raziskovalcem, ki menijo, da se v umetnosti – torej tako v likovni kot zvočni (glasbeni) – pojavljajo jamske podobe, inštrumenti pa iz surovin (kosti) tistih bitij, ki so za pračloveka imela poseben pomen (in na primer magičen vpliv na plodnost, lov na živali), in da je religiozno (mitološko) in magično (totemistično) pojasnjevanje umetnosti v paleolitskem obdobju človekove zgodovine edino možno.³⁸ Tudi J. Campbell piše, da paleolitski umetniki verjetno niso portretirali nepomembnih živali, temveč le živali določene vrste, določene vrednosti in pomena v življenju.³⁹ Bi o podobnem pomenu lahko sodili tudi pri izdelavi koščenih glasbil iz kosti pomembnega ali dragocenega jamskega medveda? Med darovanimi in čaščenimi živalmi so vedno imele velik ugled živali z dobrim, užitnim mesom.⁴⁰ “Če priznavamo nekakšno čaščenje medveda, potem lahko tudi domnevamo, da je pračlovek jamskega medveda morda le poznal kot okusno jed in ga torej lovil. Seveda ne moremo izključiti možnosti, da se je medveda bal in naj bi daritve ali drugačni kulturni običaji pomagali pri varovanju pred medvedovim napadom ali pri uspešnem boju z njim.”⁴¹

Po mnenju nekaterih naj bi sledovi kulturnih obredov segali še v srednji paleolitik.⁴² Če upoštevamo medvedovo spodnjo čeljustnico kot naravno glasbilo in najdbo iz Divjih bab I kot piščal, lahko premik zvočno-kulturnega v srednji paleolitik le potrdimo.

J. Campbell je poskušal slediti medvedjemu čaščenju po srednjeevropskih in skandinavskih paleolitskih slikarijah podzemnih jam, po slikarijah in risbah, ki so nastale od moustériena in kulture neandrtalca do magdaléniena in kulture kromanjonca (najzanimivejše v jamah Montespan, Lascaux, Le Trois Frères...). Kromanjoncem pripadajo tudi v nekaterih jamah najdene medvedje figure in figurice, verjetno kultne (npr. v jami Montespan). Piščali iz medvedjih kosti so v kulturi kromanjonca najpogostejše! Avtor meni, da lahko čaščenje medveda zasledimo tudi pri starih Grkih (boginja Artemida, medvedka, boginja plodnosti, lova, divjadi), pri evropskih poganskih in predkrščanskih ljudstvih, pri Keltih (boginja Artio), v rimsko-ilirski tradiciji in še v času elizabetinske Anglije.⁴³ Tudi Campbell ugotavlja, da svojevrsten odnos do medveda, poleg jamskih slikarij, potrjujejo tudi v nenavadnih legah uskladiščeni medvedji fosilni ostanki.⁴⁴ Najzanimivejše naj bi bilo najdišče Drachenloch, kjer so našli medvedje lobanje in kosti,

³⁷ Prav tam.

³⁸ Branko Gavela 1982, str. 62. Glej tudi Z. Horusitzky 1955, str. 137, 139.

³⁹ 1983, str. 62.

⁴⁰ Rajko Pavlovec 1990, str. 33.

⁴¹ Prav tam.

⁴² Po navedbah Rajka Pavlovca 1990, str. 33.

⁴³ 1983, str. 62, 76, 147.

⁴⁴ Wildkirchli, Drachenloch in Wildenmannisloch v Švici, Peterhöhle v Nemčiji (glej 1983, str. 54-55).

naložene pod kamnitimi ploščami (zavarovane?). Odkrili so jih ob jamski steni ter obdane s kamni. Tu je bila najdena tudi medvedja lobanja z dolgo kostjo za ličnico, ki jo nekateri razlagajo kot človekov kulturni predmet. Kažejo najdbe na darovanje ali čaščenje medveda in na morebitno sodelovanje paleolitskih šamanov?

Campbell zatrjuje, da je v zgodovini mogoče najti vrsto etnoloških paralel z darovanjem (čaščenjem) kosti, posebno med lovci s severa. S čaščenjem in darovanjem kot priprošnjo in zahvalo. Podobnost s paleolitskim domnevnim obredjem s kostmi in pretikanjem cevastih kosti skozi lobanjo živali lahko še danes opazujemo pri ljudstvu Ajnu, ki še v 20. stoletju lovi, časti in daruje ulovljenega medveda. Ajnujci medvedu pred žrtvovanjem vtaknejo med čeljusti palice in ga zatem obredno, ob petju in igri na različna glasbila, le ob zvokih in brez besed pojedo. Prepričani so, da je od tega obrednega dejanja odvisen dober ulov vseh živalskih vrst v gozdu. Medveda razumejo kot gospodarja živali, ki pooseblja moč, od katere je odvisna naklonjenost vseh živalskih vrst.⁴⁵ Medvedu naj bi bila bila po prepričanju J. Campbella tudi v najstarejši človekovi zgodovini, v neandertalski kulturi, morda dodeljena vloga gospodarja živali.⁴⁶ Kult medveda je sicer po Campbellu razprostranjen od vzhoda do zahoda in naj bi bil najstarejša religiozno-filozofska predstava oziroma verovanje. Najdemo pa ga, podobno kot koščene piščali, še v 20. stoletju pri evrazijskih in severnoameriških etničnih skupinah: čaščenje medveda poznajo Finci, Estonci, Danci, Laponci, Norvežani, Lamuti (ob morju Okhotks), ljudstvo Ajnu (na polotoku Hokkaido, Japonska), Voguli, Aleuti (Eskimi), Čukci, Mongoli in severnosibirska ljudstva Ostjaki, Votjaki, Korjaki, Kamčadalci, Giljaki, Jukagirgi, Tungujci, v severni Ameriki azijski Eskimi, severovzhodna indijanska plemena Naskapi, Abnaki, Malecite, Penobscot in severozahodna indijanska plemena Šasta, Carrier.⁴⁷ Naštete etnične skupine, ki živijo še danes v kulturah, sorodnih paleolitskim, uporabljajo tudi koščene piščali pri obredih in kultnem čaščenju "velikega" medveda.⁴⁸ Nekatera omenjena ljudstva in plemena še danes verjamejo, da se medved v času zimskega spanja (hibernacije), ko preživi mesece brez hrane, vzdržuje tako, da črpa moč in življenjski sok iz svojih šap, predvsem prednjih. Tu se ponovno spomnimo odkritij A. Ch. Bradove, ki nam v disertaciji⁴⁹ odkriva spoznanje, da se v vse piščali iz goleničnih kosti "piha" vedno od kolena navzdol, proti šapam simbolično iz telesa ven, torej v smeri odtekanja življenja. Si je fosilni človek s koščeno piščaljo poskušal zagotoviti medvedjo moč in njegovo "nenavadno" sposobnost preživetja brez hrane v času hibernacije? Medved je hkrati človeku najsorodnejše bitje, saj tudi on lahko hodi po dveh nogah. Po predstavah evrazijskih in severnoameriških etničnih skupin medved vse sliši, tudi na daleč, in dobro pomni, zato se o njem med lovom ne govori. Se pa sporazumeva z zvoki. Sicer pa se ga

⁴⁵ Beri Joseph Campbell 1983, str. 56.

⁴⁶ Joseph Campbell 1983, str. 54-55.

⁴⁷ Glej zemljevide razprostranjenosti čaščenja medveda v: Joseph Campbell 1983, str. 147.

⁴⁸ Približno v času od 6000 - 2500 pred našim štetjem, ko je prišlo do velikih klimatskih sprememb in klimatskega optimuma, naj bi se tudi čaščenje medveda razširilo iz centralnih evropskih in azijskih področij preko Aljaske na severna in vzhodna obrobna področja: od Finske do Labradorja in preko Beringove ožine na ameriška tla. O tej tezi še vedno tečejo burne razprave. (Joseph Campbell, str. 147).

⁴⁹ Die Kernspaltflöten von Haithabu verwendeten Formen in Mittel- und Nordeuropa. Göttingen 1971. (Glej Raymond Meylan 1975.)

omenja le s simboli: medved je Stari oče, Dober stric, Stari mož, Dober prijatelj, Gozdni oče ali Gozdni stric...⁵⁰ Pred lovom pripadniki večine omenjenih ljudstev izvajajo gibno-zvočne rituale: pojejo, plešejo, "čarajo" z mislijo in uroki, bobnajo in igrajo na piščali.⁵¹ Tudi našeta sodobna ljudstva uporabljajo v lovskih ritualih medvedje kosti.

Neposrednih podatkov o čaščenju medveda v slovanski davnini ni, posredno naj bi odnos do njega izpričevale podedovane šege in navade.⁵² Te ga prikazujejo kot totemističnega človekovega prednika in sveto žival, ki jo je potrebno častiti in ji darovati s pesmijo, plesom, maskiranjem (s kožami totemske živali medveda), hrano in simbolističnimi obredi plodnosti in spolnega akta in jo tako podkupiti. Sicer zna biti žival tudi neprijazna. Verovanja in šege slovanskih narodov, v katerih naj bi se po mnenju D. Ovsca izražalo čaščenje nekaterih živali, naj bi izhajale iz lovsko-nabiralniških kultur. V njih se zrcalijo tudi elementi kulta demoničnih živali, predvsem velikega orla, volka, (velikega ali belega) medveda, jelena, konja, bika, kače...⁵³ Z imitativno magijo naj bi poskušali ljudje vplivati na razmnoževanje živali in splošno plodnost. Istočasno pa se v šegah kaže tudi želja po istovetenju z določenimi živalmi: najočitneje v maskiranju z živalskimi kožami in z zvočnim posnemanjem čaščenih živali.⁵⁴ Slovani in tudi neslovanska ljudstva naj bi po mnenju D. Ovsca prevzeli iz starejših lovsko-nabiralniških kultur (kultno?) čaščenje gospodarjev gozda oziroma divjadi. Gozdni mož, lešij, gornik, hostnik, divji mož ali gozdna mati, šumska majka, muma Paduri... naj bi se prikazovali v obliki volka, orla, jelena, medveda ali še pogostejše medvedke,⁵⁵ ki so jo balkanski Slovani imenovali baba ali tetka.⁵⁶ Verovanje, da se je mogoče zaščititi pred živaljo (volkovi, medvedi) tako, da se

⁵⁰ Pri omenjenih ljudstvih je splošno razširjeno tudi prepričanje, da sta človek in žival eno telo (delo istega Tvorca) in da se človek vrne v podobi medveda, če želi, in si to z obredom zagotovi. Zato je ubijanje medveda ritualni akt (pridobivanja njegove moči?). Giljaki ga na primer ne ubijejo zahrbtno, temveč ga pozovejo na časten, enakovreden boj: v stoječi pozi. Severnoameriška in sibirski ljudstva ga priključijo iz bivališča z opravičilom, češ, ne bodi jezen name, moram te ubiti, ker potrebujem tvojo kožo, meso... Tako se mu opravičijo. (Joseph Campbell 1983, od str. 150)

⁵¹ Tudi zato, da bi zvoki ugajali medvedu. Azijski Eskimi, ameriški Nascapi in ljudstvo Ajnu imajo posebne šege, ko pripeljejo medveda v vas: tako ob prihodu kot ob ritualnem uživanju medvedjega mesa ne izrečejo besede, temveč le pojo, šamani pa bobnajo. (Beri Joseph Campbell 1983, od str. 147.) Prav posebna sta lov in žrtvovanje medveda pri ljudstvu Ajnu, ki je menda prepričano, da je medved le obiskovalec iz sveta duhov, iz transcendentalnega sveta onkraj torej, v katerega se tudi vračajo iz trenutnega ujetništva "na tem svetu", kjer čakajo na vrnitev. Zato so hvaležni tistim, ki jim vrnitev v svet prednikov omogočijo. Tudi ptica (arhetipsko?) simbolizira duha, kar ponazarja že njen let. So morda iz podobnih simbolnih razlogov izdelovali tudi piščali iz perutnih kosti (uln)? Tudi ljudstvo Ajnu je prepričano, da je medved med živalmi najpomembnejši obiskovalec, zato ga s petjem, igranjem na glasbila (na piščali in bobne) pripeljejo v vas in ga ob zvokih in z besedami hvaležnosti in zahvale ter obrednim plesom žrtvujejo oziroma darujejo. Obredno vabljenje, ubijanje medveda ob glasbi in jemanje medvedjega življenja je opisano tudi v finskem epu Kalevala.

⁵² Damjan Ovsec 1991, str. 348-349; po Tokarevu.

⁵³ Damjan Ovsec 1991, od str. 335.

⁵⁴ Glej Damjan Ovsec 1991, str. 356-357. Šemljenje z medvedjimi maskami (kožami) je znano tudi v najstarejših koledarskih in pustnih šegah slovanskih narodov (glej Damjan Ovsec 1991, str. 349). Posebej za medveda ali medvedko so pripravljali tudi jedi oziroma obredno hrano, s katero so počastili medveda v hiši (Belorusi, Makedonci), verujoč pri tem, da je medved prednik človeškega rodu (verovanje v totemistično inkarnacijo).

⁵⁵ Glej Damjan Ovsec 1991, str. 335-349.

⁵⁶ Prav tam, str. 349. Tudi med Slovani je veljalo, da se čaščene živali omenja le s simbolnim, to je zaščitnim imenom. Ruski lešij naj bi imel najraje medveda, ki je, najmočnejši med močnimi, čuval tudi gospodarja gozda, če je le-ta zaspal. Šege so se kasneje prenesle tudi na domače živali.

z njimi "pobratish" ali stopiš z njimi v botrino, naj bi direktno kazalo na sledove totemističnih verovanj.⁵⁷

V slovanskih grobovih, sežigališčih in zavetiščih zasledimo ostanke žrtvovanih mladih ali odraslih živali: lobanje, lopatice, kosti, tudi jelenov in medvedov. Morebitno *žrtvovanje* pa potrjujejo tudi votivne figurice in majhna kulturna glinena plastika v podobi medvedov.⁵⁸ Tudi slovanski vrači, čarovniki, šamani in zdravilci, imenovani volhovi, bajalniki, varožci, žreci..., naj bi v različnih združbah imeli zelo pomembno vlogo z vedeževanjem iz živalskih kosti in vodenjem obrednih magičnih iger.

24

V indoevropski slovanski pradomovini naj bi iz kosti živali ali jelenovih rogov izdelovali amulete proti boleznim,⁵⁹ svinjski zobje pa naj bi bili čarovniško sredstvo proti škodljivim silam že iz nedoločljive preteklosti. Ljudsko zdravilstvo na Slovenskem pozna še v 20. stoletju stolčene kosti in kremplje različnih živali kot zdravilna sredstva.

Tudi po mnenju D. Ovseca je slovanski nakit (nanizane školjke, zobje) verjetno prav tako imel vlogo amuleta, zaščitnika pred škodljivimi silami kot magično obrambno sredstvo.⁶⁰ So imeli obešeni votli zobje in ogrlice iz nanizanih školjk ali preluknjanih kosti tudi obrambno-zvočni pomen? So imele morda šape, kremplji in čeljustnice in z njimi tudi piščali iz nožnih cevastih kosti, prstnih členkov in čeljustnic soroden pomen tudi v najoddaljenejši prazgodovini? Nas slovanska in staroslovanska dediščina spomnita na še eno, do sedaj morda prezrto, filozofijo življenjskih predstav in prvobitnega zvoka ali celo tipološko kontinuiteto?

Njihove šege in navade nas spomnijo, da je mogoče medveda razumeti na različne načine, ga "častiti" povsem svojstveno (tudi z zvokom glasbil iz medvedjih kosti) in da lov ni edino merilo za čaščenje. Iz spoštovanja, enakopravnosti in odvisnosti se je mogel razviti svojevrsten medvedji kult. V ospredju so lahko tudi čaščenja zaradi njegove moči, tako fizične kot navidežno nadnaravne (hibernacija), s katero lahko vlada živalskim vrstam, totemska povezava med človekom in živaljo, in varovanje pred njo, ter priprošnje, zahvale za darove, kot so kože, kosti, salo... Totemistična mitologija oziroma verovanje in simpatetična magija.

Sta bila prazgodovinski odnos do medveda in njegovo morebitno čaščenje v paleolitskem obdobju v čem podobna ritualom medvedjega kulta omenjenih ljudstev? Ne glede na to, ali so arheologi potrdili lov na jamskega medveda v paleolitiku in t.i. čaščenje medveda ali ne, imamo lahko opraviti s šegami in verovanji oziroma mitologijo, vezano nanj iz različnih nelovskih razlogov. V njih je zvok morda imel pomembno vlogo, z njim pa tudi glasbila, kot so koščene brnivke, piščali, žvižgavke, drgala.

⁵⁷ Sled tega so dandanašnja vraževeerja o volkodlakih, vampirjih... Glej Damjan Ovsec 1991, str. 348. Zlasti na Balkanu se še dolgo v 20. stoletje obdržijo različna verovanja, šege in navade, povezane na primer z volkom, drugim najpogostejšim gospodarjem živali (tretji je jelen), kot totemističnim prednikom. Vučari odeti v volčje kože so koledovali zlasti pred pustom na dinarskem območju ter zbirali darove in vabili volka na svahte: volka, totemskega prednika (Bosna). Novorojenčke so potegovali skozi "vučjo zev" oziroma volčjo čeljust, da bi ga tako obvarovali zla (beri Damjan Ovsec 1991, str. 346-348). Po arheoloških najdbah iz severne Rusije (10. in 11. stoletje) so imeli srebrni kremplji in iz srebra narejene volčje čeljusti očitno zaščitno vlogo (prav tam, str. 345). V teh primerih gre pač za čaščenje volka.

⁵⁸ Damjan Ovsec 1991, str. 198-200.

⁵⁹ Damjan Ovsec 1991, str. 212.

⁶⁰ 1991, str. 212.

Funkcionalnost glasbil določa tudi njihovo obliko in pogojuje njihov razvoj. Zdi se, da kljub arheološki skepsi še ni izrečena zadnja beseda o povezavi paleolitske umetnosti z odnosom do živali (na primer medveda). O duhovni kulturi in zvoku se intenzivneje prelija črnilo v zadnjih letih. Zdi se, da kultni odnos do različnih živali (medveda, jelena...) v mezolitiku in neolitiku ni več problematičen in zatorej je povezava religioznih predstav z zvokom in glasbili jasnejša.

Zvok in glasba v paleolitski kulturi

Zdi se, da so podobno kot sekire, klini in druga kamenodobna orodja, tudi koščena glasbila v neprekinjeni rabi vsaj od mlajšega paleolitika ali celo od srednjega paleolitika dalje, kar vse bolj odkriva današnja znanost. Že paleolitski prednik je kot zvočila lahko uporabljal votle kosti (votle cevi), zobe, rogove, školjke... Vprašanje je, ali je znal tudi z lastnimi glasilkami ali brlizganjem skozi nos oponašati živalske glasove. Praktično izkustvo in slučajno spoznanje, da se izvotljena kost pri srkanju mozga lahko oglasi, da podobno lahko votla cev in tudi kost, če ju potolčemo ob nek predmet ali ob podobno votlo cev, zazvenita, enako kot zazveni kamen, če potolčemo z njim ob drug kamen ali predmet, sta morala voditi tudi do namensko izdelanega zvočila. Z muzikološkega stališča je vseeno, ali je človek zavestno izvotlil kost in preluknjaj njeno steno ali pa je luknjo naravnega ali živalskega izvora le uporabil. Glasbilo je lahko tudi naravno oblikovan predmet, kot npr. votla cev, naravni odmevnik oziroma školjka... Kosti z luknjami, ki so delo človeških rok, so le bolj gotovo namensko izdelana glasbila.

M. Brodar piše, da je očitna razlika med paleolitskimi najdbami vzhodnega in zahodnega dela Alp. V vzhodnih Alpah so preluknjane kosti številne, v zahodnem delu jih ni. Pojavljajo se tudi v srednjem paleolitiku, najpogosteje pa ob začetku paleolitskega obdobja.⁶¹ Tako na primer v švicarskih visokoalpskih postajah ni lukenj v kosteh, čeprav so zveri, ki grizejo, ugotovljene tudi v teh jamah, piše M. Brodar. To dejstvo seveda govori namensko izdelanim luknjam in piščalim določene kulture in pokrajinske pripadnosti le v prid. Zdi se tudi, da je prazgodovinski (paleolitski) evropski vzhod poznal več koščenih glasbil, evropski zahod pa več jamskih slikarij. Na vzhodu bi utegnilo biti vidilno čutilo zaznav in kreacije uho, na zahodu pa oko.

Tudi C. Sachs pri razmišljanju o prazgodovinskih glasbilih opozarja na prvotno naključno rabo zvenceh predmetov, ki se razvijejo v namenska zvočila in glasbila.⁶² Mislím, da mu lahko pritrdimo. Nanizane školjke ali preluknjani zobje na vrvi so na primer tudi zvočila, ki ob hoji žvenketajo, pozvnanjajo, ropotajo in prinašajo nosilcu tovrstnega zvočnega okrasja izkušnjo zvokotvornosti različnih predmetov. Sachs domneva, da so se preproste koščene piščali tako naključno razvile iz rabe votlih koščenih cevi.⁶³ Tudi današnji izraz "piščal" za golenico (lat. tibia) in v rimski antiki enako imenovana piščal, po njegovem označujeta podobno votlo cev oziroma kost: tako pri glasbilu kot tudi pri človeku. Vendar ni mogoče povsem zagotovo pojasniti omenjene etimologije.

Zanimivo je, da tudi najstarejše nam znane civilizacije pripisujejo piščali božansko

⁶¹ 1985, str. 45.

⁶² Curt Sachs 1962, str. 220-221.

⁶³ Prav tam.

poreklo nadnaravnega izvora. Zvok, ki prihaja iz glasbila, je zvok nevidnega duha, duha posrednika med materialnim in spiritualnim, torej tudi med živimi in mrtvimi. Zagotovo že v starem veku pa je božanskost pripisana tudi struni in bobnu. Šamani številnih ljudstev so za vzpostavitev domnevnega stika z duhovi in predniki uporabljali piščali, ropotulje, brnivke, bobne in trobila. Azteki so uporabljali drgala iz človeških kosti v obredjih preroditve in plodnosti, v kultih žrtvovanja in darovanja: da bi po smrti darovane žrtve (tudi človeške) zagotovili novo rojstvo žrtvovane vrste. Tako piščali kot tudi koščena drgala so falična. Zveza piščal – podolgovato drgalo – falos – plodnost – življenje – novo rojstvo je pogosto simbol en vzvod v obredjih in magiji naravnih ljudstev za vsesplošno plodnost človeka, narave in živali. Podolgovat predmet (piščal, drgalo iz kosti) služi kot amulet, ki zagotavlja novo rojstvo.⁶⁴ Zato jih polagajo v grobove pokojnikov. Po Sachs u importirane piščali polagajo v grobove celo etnične skupine, ki ne poznajo igre nanje.⁶⁵ Celó v Evropi še v 20. stoletju dajejo pokojnikom k zadnjemu počitku in ob slovesu iz tostranstva v krste piščali: kot na primer v Halozah haloške žvegle.

P. Collaer je v Oceaniji zabeležil totemistični ritual s "svetimi piščalmi", dolgimi čez meter in pol, na katere igrajo pri darovanju totemske živali - svinje: glasbeniki pihajo skozi enotonske piščali, ne povsem enakih dolžin in tako različnih tonskih višin. S piščalmi se skoraj dotikajo žrtvovane živali, ki jo polože na obredni ogenj. Glasbila naj bi tako iz totemske živali prenesla življenjsko bit totema plemena na živeče.⁶⁶ Je morda podobno razmišljal tudi paleolitski prednik? Ali je določenim delom človeškega ali živalskega telesa pripisoval posebno vlogo, magičen ali totemistični pomen, simbol: na primer lobanji, čeljustnici, femurju, tibiji, falusu, prstnemu členku? Je podobno, kot je razmišljala Bradova v omenjeni disertaciji o koščenih piščalih, fosilni človek morda s piskanjem na golenično piščal po analogiji vdiha in izdiha, ki simbolizirata življenje in smrt, v smeri gibanja življenjske sile (vdiha/izdiha) v ali iz telesa (ali po kosti od kolena navzdol ali navzgor), sodeloval v obredjih mrtvih ali v obredjih žrtvovanja?

Od neolitika dalje, od zgodnje železne dobe, naj bi bile človeštvu povsem zagotovo znane tudi nosne piščali s svojevrstno simboliko, meni C. Sachs.⁶⁷ Nadaljnje raziskave bodo pokazale, če so bile znane tudi v paleolitiku. Nosne piščali naj bi se ohranile do 20. stoletja le še v Polineziji, z igro nanje pa se je ohranila svojstvena filozofija življenja in smrti, analogna staroindijskim predstavam. Pihanje oziroma igranje skozi levo nosnico je simboliziralo življenje, pihanje skozi desno pa smrt. Piščali življenja so zato pobarvali z rdečo barvo, piščali smrti pa s črno. Tudi številne piščali sodobnih naravnih ljudstev so obarvane s simboliko, lastno posameznim združbam, le rdeča in črna se zdita arhetipski barvi ne glede na čas in prostor: rdeča kot barva življenja (barva krvi oziroma življenjske sile) in črna kot barva smrti. So imele morda kakšno simboliko tudi rdeče obarvane piščali iz paleolitskega najdišča Geissenklösterle?⁶⁸ Morda pa je homo sapiens

⁶⁴ Glej tudi Curt Sachs 1940, str. 44-45. Pogosto so na mlajših paleolitskih slikarjih človeške figure upodobljene s podaljšanimi falusi, kar dokazuje vsaj nekakšno razumevanje njegove vloge, čeprav lahko povsem svojstveno.

⁶⁵ Prav tam.

⁶⁶ Paul Collaer 1974, str. 182-183.

⁶⁷ 1940, str. 46.

⁶⁸ Glej Joachim Hahn, Susanne Münzel 1995.

uporabljal glasbila le kot zvočno masko? Težko bomo tudi izvedeli, ali je bila raba zvočnega jezika in inštrumentalna igra v najstarejših nam znanih kulturah privilegij moških, žensk ali obojih?

In ponovno se zastavlja vprašanje, zakaj je paleolitski homo sapiens uporabljal ali izdeloval piščali predvsem iz kosti mladega in odraslega medveda. So glasbila iz mladih in odraslih medvedov poosebljala moč? So zato glasbila iz medvedjih kosti služila v obredih (časčenja medveda?) kot pripomočki za pridobivanje (čaranje) medvedu analogne moči in novega rojstva ubite živali? Je jamska slika ali koščeni predmet lahko medvedji substitut – njegov nadomestek, ki simbolizira moč bitja, kateremu kost pripada ali ga risba upodablja, ki simbolizira enakost živalske in človeške moči, nadomestek, ki že sam po sebi izziva enake ali podobne posledice? Potrjuje rabo koščenih glasbil pri časčenju medvedje moči tudi brnivka – amulet iz še posebno velike mandibule jamskega medveda z luknjo v roglju iz Potočke zijalke?

Vsak ton in vsak zvok sta podobno kot risba, slika, simbol ali črta, delček univerzalnega jezika. Vsaka tonska frekvenca ustvarja ritem, ki povzroči spremembo možganskih valovanj. Ritem povzroča resonance in disonance v našem slušnem, možganskem in biološkem polju.⁶⁹ S frekvencami lahko spreminjamo ritem možganskega valovanja, ritmični utrip telesnih celic in ciklično ritmično pulziranje celotnega organizma živega bitja. Živo bitje lahko spremembe zmedejo in žival na primer poženejo v beg ali jo za nekaj trenutkov paralizirajo. Delovanje visokih frekvenc koščenih piščali in žvižgavk na živa bitja bi morali natančno preučiti. Učinki izredno visokih frekvenc koščenih žvižgavk na zgornji meji človekovega slušnega polja bi lahko bili znani fosilnemu človeku (današnje razumevanje pa seveda ne). Konstantno delovanje zvoka oziroma določenih ponavljajočih se frekvenc na živa bitja povzroča pri teh spremembe ritma možganskih valovanj: iz beta aktivnega stanja v alfa (8 – 13 Hz), theta (4 – 7 Hz) in delta (5 – 3 Hz) stanja možganskih valovanj, ki so stanja večje umirjenosti ali povečane aktivnosti. Theta valovanje je valovanje t.i. šamanske aktivnosti in zavesti, ki jo doživljamo tudi v globokem spanju. Ali kot pravi J. Goldman v omenjeni študiji, visoko beta stanje (22 – 33 Hz) je ritmično stanje možganskega valovanja hiperaktivnosti. S hitrim ritmičnim bobnanjem, strganjem ali drgnjenjem lahko prisilimo možgane v ekvivalentno ritmično resonanco (sonihanje) možganskih valovanj in tako spreminjamo stanja človekove zavesti. Vendar tudi ton piščali ustvarja ritem. Čim višji je ton, tem hitrejši je utrip možganskih valovanj.⁷⁰ J. J. Moreno celo meni,⁷¹ da lahko štejemo šamanske tradicije petja, bobnanja, zvočne igre izpred najmanj 30.000 let, torej iz obdobja mlajšega paleolitika, med zametke glasbene terapije. Šamanske tradicije zdravljenja z zvokom so še danes v rabi med številnimi ljudstvi Azije, Afrike (podsaharska plemena), Avstralije (Aborigini), severne in južne Amerike (indijanska plemena in aljaški Eskimi), Oceanije, Indonezije in tudi sodobni človek jih v zadnjih desetletjih ponovno odkriva. Z zvokom, ritmom in gibom je mogoče doseči, da celotna človeška skupnost doživi psihosomatske spremembe in se uglaši na podoben nivo

⁶⁹ Glej Jonathan Goldman 1993, str. 217-233.

⁷⁰ Glej Joseph J. Moreno 1993, str. 167-185.

⁷¹ 1993, str. 167-185.

zavesti ter celo doživi t.i. šamanski trans.⁷²

Prazgodovinski glasbenik je torej lahko istočasno šaman, čarodej, zdravilec (glasbeni terapevt) ter svečenik človeške združbe, ki dramatizira plemenske mite, predstave in verovanja z zvokom, gibom in tudi masko.⁷³

28

V znamenitem neandertalskem jamskem grobnem najdišču v gorovju Zagros v Iraku, ki je znano tudi pod imenom Shanidar IV in datira v čas 60.000 let pred sedanostjo, so raziskovalci našli okostje neandertalca, čigar truplo naj bi bilo položeno v "skupinsko družinsko grobnico" na zimzeleno vejo in zasuto s cvetjem. Cvetni prah so dokazale mikroskopske analize, ki so slučajnost njegove prisotnosti tudi izključile. Po ugotovitvah strokovnjakov naj bi bil "Shanidar IV" pomemben mož, morda celo zdravilec ali šaman. Med cvetnim prahom so namreč identificirali osem še danes znanih sicer redkih zdravilnih zelišč. Ta rastejo na področjih, precej oddaljenih od najdišča, in Iranci jih še vedno uporabljajo v ljudskem zdravilstvu kot diuretike, za obrambo pred insekti, proti kolikam in za stimulacijo srčnega utirpa in dihanja.⁷⁴ Torej je neandertalski prednik znal in zmogel mnogo več kot želimo priznati, kar morda potrjuje tudi okostje ženske iz istega najdišča, vendar iz plasti, ki je datirana v čas okoli 40.000 let pred sedanostjo. Okostje naj bi po mnenju nekaterih raziskovalcev pričalo o patološki bolezni ženske z okrneno ramo in amputirano roko! Kljub deformacijam naj bi živela do 40. leta starosti. Amputacija naj bi izražala tudi skrb socializirane družbe za bolne ter izjemno znanje fosilnih prednikov.⁷⁵ V primerjavi z amputacijo je seveda izdelava preproste žvižgavke ali piščalke igrača. Če domneve o tovrstnem neandertalskem mojstrstvu držijo, se zagotovo krepijo drznejša sklepanja o pričetkih zvočne igre in zametke glasbene ustvarjalnosti postavljajo v čas neandertalske kulture srednjega paleolitika.

Glasba pa je lahko že v mlajšem paleolitskem obdobju kolektivni spiritualni akt, simbolno – mitološko (versko) in zavedno ali nezavedno magično dejanje (morda zlasti v kultih plodnosti) ter zdravilno početje. Z zvoki je mogoče izvesti kolektivno ali posamezno (šamansko, vračevsko) transmisijo v transcendentalno izkušnjo (za zavedno ali nezavedno doseganje višjih stanj zavesti oziroma nadčutnih psihofizičnih stanj). Hkrati je mogoče izvesti tudi senzibilizacijo psihosomatike in čutil, ki omogočajo prestop v transcendentalno oziroma onkraj običajnih zaznavnih mej v iniciacijskih obredih ali obmrtnih kulturnih šegah in drugih človekovih kultih, vezanih na primer na totemistične prednike (jamskega medveda). Neandertalski šaman, ki je za doseganje željenih ciljev uporabljal zvok in glasbila, je verjetno tudi najstarejši prednik službenega glasbenika – "glasbenika profesionalca".

Metafizičnost zvoka in njegova raba v vsakdanjem življenju in obredju mitološko-verskih predstav sta morali pogojevati tudi psihosomatsko zvočno izkušnjo, ta pa je

⁷² J. J. Moreno zanimivo razlaga prazgodovinsko bušmansko jamsko risbo starosti ok. 26.000 let pred sedanostjo, na kateri lahko po njegovem vidimo plesalce v transu, sodelujoče, ki ploskajo in proizvajajo ritmično spremljavo plesa, ter posameznike v stanju hiperventilacije, ki vodi v transcendentalna stanja in jo je mogoče doseči z intenzivnim gibanjem in ustreznimi zvočnimi ritmi. Posredno z ritmi je mogoče doseči tudi različna stanja možganskih valovanj. Hiperventilacija je tudi način zdravljenja (glej prav tam, str. 169-171).

⁷³ Npr. z odevanjem v živalske kože, s posnemanjem zvokov in gibov živali, kar lahko razpoznavamo tudi na paleolitskih jamskih slikarijah. Najlepši prikaz zgoraj opisanega je iz jame Les Trois Frères v Franciji.

pogojevala nadaljnje iskanje novih zvočnih frekvenc in nadaljnji razvoj prvobitnih zvočil in glasbil. Na osnovi materialnih preostankov koščenih glasbil lahko o glasbi fosilnih prednikov bolj ali manj le ugibamo.

Kdaj se je človek začel izražati ne samo z zvokom, temveč tudi z glasbenim jezikom, zaradi glasbe same, zaradi samoizraznosti ali občutenja glasbenih parametrov in povezovanja zvokov v glasbene formule, pa še vedno ni mogoče zagotovo reči. Nadaljnje raziskave bodo morda jasneje dokazale, ali se "službeni zvok" (obredni) v mlajšem ali že v srednjem paleolitu prevesi v transmisijo emocij in zvočnih parametrov, s čimer se pričanja tudi zavestna glasbena umetnost. Po novih znanstvenih odkritjih sodeč, bi si mogel z zvoki obogatiti življenje že neandertalski prednik izpred 40.000 let pred sedanjostjo. Kam postavljamo meje začetkov inštrumentalne glasbe in glasbe nasploh, pa je odvisno tako od bere arheoloških odkritij kot tudi od interpretovega razumevanja sporočil arheoloških najdb.

Natančno bi morali preučiti vse dosedanje arheološke najdbe človekove zgodovine in pretrsti razpoložljive pisane vire in dokumentacijo o njih. Še posebej natančno bi morali preučiti koščena glasbila in nanje vezana obredja slovanske in predkrščanske kulturne dediščine, na katerih je rastlo tako srednjeveško kot novoveško inštrumentalno izročilo. Šele nato bomo lahko bolj gotovo razmišljali tudi o razvojni poti glasbil na Slovenskem. Utegnili bi najti še kakšno prezrto glasbilo ali zvočilo, ki je trenutno še izven našega spoznanja in zavesti.

Paleolitska umetnost in kulturno nasledstvo

Naša zavest težko sprejema teze o obstoju kontinuitete človeškega razvoja, miselnosti, umetnosti oziroma posplošeno – intelektualne evolucije od prazgodovine (vsaj paleolitske) do danes, kar na svojstven način sicer potrjujejo prežitki, ki se prenašajo iz neke zgodovinske in intelektualne epohe ali razvojne stopnje človekove zavesti. "Da tu ne gre za kontinuiteto v smislu stratigrafije, je jasno: tako kontinuiteto bi tudi zaman iskali. *Kontinuiteta je namreč tipološka...* Pojem tipološke kontinuitete pa prav tako predstavlja neko istovetnost, čeprav le v najmanjši meri," je že leta 1943 zapisal Rajko Ložar v sestavku o prazgodovinskih osnovah slovenskega narodopisja, ki se je med prvimi lotil razmišljanja o izvoru našega kulturnega nasledstva.⁷⁶ Seveda je vselej potrebno upoštevati tudi faktorje razvoja, prehajanja in preseljevanja kultur ter občečloveško arhetipsko tvornost našega uma in psihe.

Zahvaljujoč naravi pračloveka, strukturi ljudskega duha in intelekta... je mogel antični človek postaviti osnove za nove vzpone, do katerih je prispela sodobna družba.⁷⁷ "Zasledovanje elementov lovske nomadske kulture v naši etnografiji (misleč v smislu današnje etnologije – opomba avtorice) spada med njene težje probleme..."⁷⁸ V umetnostne

⁷⁴ Glej Joseph Campbell 1983, str. 57.

⁷⁵ Prav tam.

⁷⁶ 1942, str. 87.

⁷⁷ Branko Gavella 1977, str. 87.

⁷⁸ Rajko Ložar 1943, str. 79.

okvire sodi tudi glasbena umetnost ali umetnost zvoka, katere vsebina se ne more "otipljivo" in torej jasno dojemljivo ohraniti, ostaja pa nam posredno z našim kulturnim nasledstvom, védenjem, izkustvom ter predmetnostjo človekove materialne kulture, to je z glasbili.

30

Prav tako obstajajo živi odnosi med etnografsko (beri etnološko – opomba avtorice) in prazgodovinsko t. i. materialno kulturo. Sem spada predvsem v prvi vrsti hiša, nato po vrsti ostali elementi (orodje, orožje, noša, itd.)⁷⁹ Spomnimo se na primer samo jame (zijaške) – človeškega bivališča v rabi še nedavno, oblačil iz kože in rastlinja,⁸⁰ torej elementov, ki so se obdržali do atomske dobe. Svojstveni dokazi nadčasovnosti človeške ustvarjalnosti in intelektualne evolucije ter zavesti so (tudi) številne "sodobne paleolitske"⁸¹ in mlajše antropomorfne strukture, za katere lahko rečemo, da so v primerjavi s paleolitskimi manifestacija istega spiritualnega in intelektualnega fenomena, podobnega filozofskega in religioznega interesa za svet, da so funkcija podobnih opazovanj in emocij,⁸² čeprav jih glede na čas nastanka razdvajajo tisočletja. Določena so s človekovo bitjo in nravjo zavesti. Drzne in zanimive so primerjave današnje ali (pol)pretekle ljudske kulture s prazgodovinskimi preostanki, kar je nakazal že Rajko Ložar,⁸³ naprej pa jih je razvila delovna skupina Alpes Orientales.⁸⁴ Če pogledamo še koščene predmete, ugotovimo, da se je raba zverinskih kaninov kot orodje, okrasje, zvočilo ali amulet obdržala od prazgodovine do praga atomske dobe⁸⁵, da sta klin in sekira v neprekinjeni rabi od paleolitika do danes, da je koščeno piščal "izumil" kamenodobni lovec, poznajo pa jo številne etnične skupine in ljudstva na vseh kontinentih. Izvenevropske naravne civilizacije pa jo uporabljajo še danes. Umetnostni arhetipi in simbolika povezujejo ljudi ne glede na razdalje. Kromanjončeve slikarije živali na jamskih stenah so na primer razvrščene tako, kot "bi vsi prazgodovinski umetniki hodili na isto umetnostno akademijo", je v šali dejal nek arheolog. Zdi se, da je enako s koščnimi glasbili: kot bi vsa paleolitska koščena glasbila izdelali v isti mojstrski delavnici.

Duhovno izročilo evropskih, pa tudi neevropskih narodov, pozna vrsto pravljic, pripovedk in pesmi o "pojočih kosteh", ki so lahko predkrščanskega ali arhetipskega izvora in govore človeku, ki jim zna prisluhniti (na Slovenskem balada o goslih iz kosti, ki izdajo umor).⁸⁶ Ves svet pa pozna številne pripovedke o tem, kako je nastala piščal: najpogosteje iz živega bitja (človeka ali živali), pa tudi iz bitja druge ravni (drevesa). Zanimivo je, da so mnoge svetovne pripovedke ali pesmi o koščnih piščalih in drugih

⁷⁹ Rajko Ložar 1943, str. 82.

⁸⁰ Še v našem stoletju se je alpski planšar oblekel v plašč iz rastlinskega ličja, se ogrnil z živalskim kožuhom ali si na glavo poveznil drevesno gobo.

⁸¹ Glej tudi misli Ivana Sedeja (1985, str. 9 in 79) o "nadčasovnem zvenu" ljudske plastike in navidezno prazgodovinski ornamentalni tradiciji.

⁸² Glej tudi Branko Gavela 1977, str. 156.

⁸³ 1942, str. 79.

⁸⁴ Glej istoimensko publikacijo V, 1969.

⁸⁵ Še Janez Vajkard Valvasor je pisal o kraševski bojevitosti. Kraševci kot orožje nosijo na popotovanjih s seboj - enako kot prazgodovinski človek - dolge čekane (Mirko Rupel 1969, str. 204.)

⁸⁶ SLP - I, št. 52.

glasbilih povezane s simbolom smrti ali posredno z novim rojstvom. Z zahvalo za dar (žival) in s svarilom živih pred izničenjem mrtvih. Tudi s priprošnjo, ki je lahko zvočna. To nas privede na misel o povezavi (po mnenju nekaterih) z morebitnim prazgodovinskim kultom mrtvih, preko katerega naj bi tekla simbolična nit življenja. Ob tem se moramo ponovno spomniti znamenite evropske in slovenske balade o "mrtvaški kosti" iz okolice Kamnika. Balada pripoveduje o umoru objestneža, ki se je nespoštljivo vedel do mrtvaške kosti,⁸⁷ torej do prednikov. Balada o mrtvaški kosti in balada o koščenih goslih, ki izdajo umor, sta razširjeni skoraj po vsej Evropi in se po ugotovitvah strokovnjakov opirata na preostanke verovanja o moči posameznih delov telesa⁸⁸ ter sodita med okamenine, ki so dosegle naš čas.⁸⁹ Vendar Evropejec v zgodbi, ki jo je še v začetku našega stoletja pripovedoval, pel in igral na koščeno piščal, ni več slišal in videl tega, kar je morda slišal, spoznaval ali učil tisti, od katerega jo je slišal in prevzel včeraj! Mrtvaške kosti in glasovi koščenih piščali so personificirani z duhovi prednikov, zato je treba z njimi ravnati tako kot z živimi. Na vseh kontinentih in skozi vso človekovo zgodovino - tudi še pri starih Grkih in ljudstvih predvojne Evrope - jim prisojajo izredno moč. Verujejo, da je v njih duh ali mogočno Božanstvo (modrost). Le-ta tistega, ki igra na koščeno glasbilo, in tistega, ki posluša ali je v stiku z "mrtvaško kostjo", poveže z nadčutnim svetom ali mu daruje nadnaravno moč uvida v nevidno in neznano. Nespoštljivi kršilci koščenega tabuja so kaznovani!

⁸⁷ SLP - I, št. 39.

⁸⁸ Glej Milko Matičetov 1955 in 1961. Vsaj delno je ohranjeno izročilo o moči mrtvaških kosti, posebej še lopatic in lobanj, ki vsebujejo novo življenjsko silo (glej Milko Matičetov 1955). Z njimi je mogoče vedeževati in coprati (Janez Dolenc 1955, str. 157-163). Najbližji sorodniki, otroci ali dobrodelke so še v 20. stoletju na Slovenskem ob glasnem joku (obrambnega pomena?) umivali in v prt zavijali lobanje svojih prednikov. Položili so jih na večje kosti. Pod njimi navzkrižno položene stegenske kosti so v obliki križa gledale izpod lobanj (prav tam, str. 30). Izročilo o tovrstnem obrednem umivanju, čaščenju in shranjevanju lobanj je bilo še v 20. stoletju (ponovno!) vezano na alpski in deloma predalpski svet.

⁸⁹ Zanimivo je, da je balada o mrtvaški kosti omejena na zelo majhno območje pod kamniškimi planinami, belokranjska različica pa je svojevrsten in izjemen primer v ustnem izročilu.

BALADA O MRTVAŠKI KOSTI

Tribučje, Bela krajina (SLP - I, št. 39/3) Zapis 1906 - 1909

Poslušajte kristjani
 kaj je storil nesrečni mladenič,
 da je šal čez britof žegnani,
 je tam našel mrtvaško kost.
 Jo je sunil iz nogo.
 "Kaj je tebi, mrtvačka kost,
 da si tako (...)
 Pridi k meni, boš večerjala!"
 Ona mu je odgovorila:
 "Kaj je tebi, mladenič,
 da si tako žalosten?
 Vavek si žvižgal ino pel,
 zdaj pa si tako žalosten."
 "Kaj mi nuca pripovedvat."
 Tak dolgo ga je poprašvala,
 da povedal ji je vse.
 Šla je stara mati v farovž
 k gospodu župniku.
 Oni so jo prav lepo podučili:
 "Tako jim gosti naredite,
 ko tem živim ljudem!
 Tako jih lepo spremljajte,
 ko te žive ljudi!
 On tako naj modro muči,
 ko da govoriti ne zna."
 Ko deveta ura je odbila,
 kosti na vratih trkajo.
 Ko v hišo pridejo,
 se za mizo vsedejo.
 Se sorte so mladenča poprašvale,
 on jim odgovora ni dal.
 Ko dvanajsta ura je odbila,
 kosti se vzdigujejo.
 "Hodi, ti mladenič z nami,
 boš videl kje naš je dom!"
 Ko na britof pridejo:
 "Hodi zdaj, ti mladenič, doma,

*zda j si videl, kje naš je dom!
Hodi v farovž gospodu se zahvalit,
da so te prav lepo podučili,
da si tako modro mučal,
ko da govoriti ne znaš.
Da si samo besedo dal
zdrobile bi te na sončni prah.
Kod boš rajžal ino hodil,
pust mrtvačke kosti stat!”*

Vodice, Gorenjska (SLP - I, št. 39/13) Zapis 1958.

33

*Fantč je šu deleč v vas,
deleč ke v ta treko vas.*

*Čez travničke tri, čez b^oručke tri,
potočke tri, studence tri.*

*Srečava ga je mrtvaška kost,
mrtvaška kost, božja modrost.*

*Sunu jo je s ta levo nogo,
azgnaw jo je s ta desno roko.*

*Mrtvaška kost spregovori:
“Kaj me pa suješ, fantč ti?”*

*Ko urca bije polnoči,
fantč že bolan leži.*

*Ko urca bije dve al tri,
fantč že mrtóv leži.
Poslušaj, mladi fantič ti,
de se kej tacga ne zgodi.*

BALADA O GOSLIH IZ KOSTIStrmec pri Logeh pod Mangrtom, Primorsko (SLP - I, št. 52) Zapis 1910⁹⁰*Dve sestr'e sta se po blazi skr'egale.**Ta starš tu mlajš u src'e ubodla je,**worgla ju je u no sivno jezero.**Persu je ribič ribce l'ovit,**ujew je nu čudnu ribicu.**Z ročic je naredu l'okiče,**s perstu je naredu šravbiče,**z lešču je naredu strunice,**na b'eli grad je g'osti šel.**On je zač'ew milo g'osti,**an starši sestra milo jokati.*

Slovensko ljudsko izročilo v baladi o goslih iz kosti posredno govori o koščenih glasbilih v naši glasbeni dediščini. Pri ustnem prenosu in ob zbledem spominu na koščena glasbila so lahko nastale raznovrstne spremembe in napake. Omemba koščenih gosli bi se utegnila prvotno nanašati tudi na druga koščena glasbila, tako piščali kot drgala ali brnivke. Pa tudi izraza gosti in gosli označujeta v ljudski jezikovni rabi nasplošno pojem muzicirati in katerokoli glasbilo.

Imamo opraviti z arhetipsko ali s kulturno dediščino? Svoje biološko in psihično nasledstvo dolguje človeštvo prazgodovinskemu obdobju preteklosti, sodobna umetnost, ljudska in stilna, pa je tudi naslednica mlajšega in morda celo srednjega paleolitika: tako tipološko in oblikovno kot tudi v arhetipskem smislu in v dedovani zavestni zvočni izkušnji. In prav zato, ker sodobnih koščenih glasbil iz zadnjega stoletja nismo našli, bo morala sodobna arheoetnomuzikološka znanost skrbno preučiti glasbila minulih stoletij in tisočletij ter razjasniti zastavljena vprašanja in trenutno nevedenje, ki se pojavljajo v raziskavah, razpetih med prazgodovino in sodobnostjo.

⁹⁰ V SLP - I lahko preberemo (str. 301), da je zgodba o umoru, ki ga izda glasbilo narejeno iz umorjenčevega telesa, znano kot prozno ali pesemsko izročilo po vsej Evropi, po mnenju nekaterih pa naj bi se balada izoblikovala v Skandinaviji (Norveška, Švedska).

LITERATURA IN VIRI

- BRODAR, Srečko in Mitja, 1983: Potočka zijalka visokogorska postaja aurignacijskih lovcev, Potočka zijalka eine hochalpine Aurignacjägerstation, Ljubljana.
- BRODAR, Mitja, 1985: Luknje v fosilnih kosteh, Zbornik Ivana Rakovca, SAZU XXVI, str. 29-47 in tabele, Ljubljana.
- CAMPBELL, Joseph, 1983: The Way of the Animal Powers, Historical Atlas of World Mythology, Vol. 1, London.
- COLLAER, Paul, 1974: Ozeanien, MGB I/1, Leipzig.
- DOLENC, Janez, 1955: Ljudsko izročilo o čarovništvu v naših krajih, Loški razgledi II, str. 157-163, Škofja Loka.
- ELIADE, Mircea, 1985: Šamanizam, Novi Sad.
- GALIN, Krešimir, 1988: Archeological Findings of Musical Instruments in Yugoslavia, Narodna umjetnost, S. I. 2, str. 123-148, Zagreb.
- GAVELA, Branko, 1982: Praistorijska arheologija, Beograd.
- GAVELA, Branko, 1977: Iz dubine vekova, Zagreb.
- GOLDMAN, Jonathan, 1993: Sonic Entrainment, Music Physician for Times to come, str. 217-233, Madras – London.
- HAHN, Joachim in MÜNZEL, Susanne, 1995: Eine Knochenflöte aus dem Aurignacien des Geissenklösterle bei Blaubeuren, Alb - Donau - Kreis, Fundberichte aus Baden - Württemberg, Band 20, str. 1-20, Stuttgart.
- HORUSITZKY, Z., 1955: Eine Knochenflöte aus der Höhle von Istállóskő, Acta Archaeologica V, str. 133-140, Budapest.
- LOŽAR, Rajko, 1943: Prazgodovinske osnove slovenskega narodopisja, Etnolog, Knjiga XV-1942, str. 70-88, Ljubljana.
- MALEZ, Mirko, 1959: Das Paläolithikum der Veternicahöhle und der Bärenkult, Quartär 10-11, str. 171-188, Bonn.
- MATIČETOV, Milko, 1955: Umita in v prt zavita lobanja pri Slovencih, Slovenski etnograf VIII, Ljubljana.
- MATIČETOV, Milko, 1961: Sežgani in prerajeni človek, Ljubljana.
- MORENO, Joseph, 1993: The Music Therapist: Creative Arts Therapist and Contemporary Shaman, Music Physician for times to come, str. 167-185, Madras – London.
- OMERZEL - TERLEP, Mira, 1997: Tipologija koščenih žvižgavk, piščali in flavt ter domnevna paleolitska pihala Slovenije / Typology of bone whistles, pipes and flutes and presumed paleolithic wind blowing instruments of Slovenia, Mousterienska "koščena piščal" in druge najdbe iz Divjih bab I - Slovenija / Mousterian "Bone Flute" and other Finds from Divje babe I Cave Site - Slovenija, Opera Instituti archaeologici Sloveniae, vol. 2, ed. Ivan Turk, str. 199-218, Ljubljana.
- OVSEC, Damjan, 1991: Slovanska mitologija in verovanje, Ljubljana.
- OSREDKAR, Radko, 1996: Rokodelsko zdravljenje, Življenje in tehnika, (oktober), str. 11-18, Ljubljana.
- PAVLOVEC, Rajko, 1990: Jamski medved - bolnik ali čaščenec, Življenje in tehnika, marec, str. 31-36, Ljubljana.
- RUPEL, Mirko, 1969: Valvasorjevo berilo iz Slave Vojvodine Kranjske, knjiga VI, Ljubljana.
- SACHS, Curt, 1940: The History of Musical Instruments, New York.
- SACHS, Curt, 1962: Reallexikon der Musikinstrumenten, Hildesheim.
- SEDEJ, Ivan, 1985: Slovenska ljudska umetnost, Ljubljana.
- SLP - I, 1970: Slovenske ljudske pesmi I, (Kumer, Zmaga, Matičetov, Milko, Merhar, Boris, Vodušek, Valens), Ljubljana.
- ŠKERLIJ, Božo, 1962: Ljudstva brez kovin, Ljubljana.
- ŠPRAJC, Ivan, 1982: O razmerju med arheologijo in etnologijo, Ljubljana.
- TURK, Ivan, 1988: Razmišljanja o bližnjih srečanjih med neandrtalcem in jamskim medvedom v Divjih babah (I. del), Idrjski razgledi XXXIII/1, str. 7-80, Idrija.
- TURK, Ivan, CULIBERG, Metka, DIRJEC, Janez, 1989: Paleolitsko najdišče Divje babe I v dolini Idrije, Ljubljana.
- TURK, Ivan, KAVUR, Boris, 1997: Pregled in opis paleolitskih orodij in kurišč/Review and description of paleolithic tools and hearths, Moustérienska "koščena piščal" in druge najdbe iz Divjih bab I v Sloveniji/ Moustérien "bone Flute" and other Finds from Divje babe I Cave Site in Slovenia, Opera Instituti archaeologici Sloveniae, Vol. 2, str. 119-156, Ljubljana.
- MGB - Musikgeschichte in Bildern

BESEDA O AVTORICI

Mira Omerzel Terlep, dr., etnologinja in muzikologinja, deluje kot umetnica in raziskovalka slovenske kulturne dediščine. Njeno raziskovalno delo in razprave so posvečeni zlasti ljudskim glasbi-
lom in pesmim, zvočni identiteti slovenstva (serija člankov v reviji *Etnolog*), vplivu zvoka na človeka in odnosu med človekom in živaljo (Konji naše pravljice, 1996). Njena doktorska disertacija (1998) nosi naslov *Zgodovinski razvoj "predklasičnega" ljudskega inštrumentarija od paleolitika do našega časa na slovenskem etničnem ozemlju*.

ABOUT THE AUTHOR

Mira Omerzel Terlep, Ph.D., ethnologist and musicologist is an artist and researcher of the Slovene cultural heritage. Her research work and treatises are primarily dedicated to folk instruments and songs, the sound identity of the Slovenes (a series of articles in the journal *Etnolog*), the influence of sound on man and the relation between man and animal (Konji naše pravljice, 1996). Her doctoral dissertation (1998) is entitled *Zgodovinski razvoj "predklasičnega" ljudskega inštrumentarija od paleolitika do našega časa na slovenskem etničnem ozemlju* ("The historical development of "preclassical" folk instruments from the Paleolithic to the present in the Slovene ethnical territory").

SUMMARY

ARCHAEOETHNOMUSICOLOGY. PALEOLITHIC ART AND PHILOSOPHY OF FIRST SOUND

The brain and vocal apparatus of *Homo erectus*, the predecessor of the Neanderthal man, were sufficiently developed to enable him to express himself through speech, to slowly articulate and to warrant the birth of language, the cradle of primeval sound language. The natural environment Palaeolithic hunters lived in required their senses to be highly developed. Complementary languages were developed: a sound (musical), a symbol, and a visual language. From man's primary sound-creating emotions (moaning, screaming) forms of tones and formulas of sound, rhythmical patterns and timbre, which have an extrasensory effect both on the maker of these sounds and on the listener: that of art and of a ritual magical performance. By its origin and essence music is a serious activity, not entertainment! Art (at first most probably a therapeutic activity), created by man with his five basic senses, among which hearing and sight and consequently sound and pictures play a primary role, influence man's conscious and unconscious mind, and enable him to achieve higher – the modern expression would be transcendental – stages of consciousness. Sound is a weapon and an instrument alike. An instrument to achieve a higher level of consciousness and a transformation of one's psychophysical being. Sound frequencies take apart and compose, lift and penetrate. What is born, is a hunter's sonorous ritual magic, witnessed by the messages in underground caves and by archaeological finds – including musical instruments – a magic performed deep down in earth's womb, requiring a mystical and mythological

logic about the unity of the human and the animal world (especially the bear cult, but also other wild animals, the cult of human survival and totemism: the universal prehistoric religion of prehistoric human communities). Some elements of Palaeolithic art were passed on from the Palaeolithic Age down to the modern mythologies of great hunters. The common basis of man's psyche is determined by archetypal reflections of the collective subconscious which create myths and is based on the anatomy of our species. The Palaeolithic tradition of the bear cult originated from the culture of Neanderthal man and even today traces of it can be found in fringe areas on all continents. Shamanism and its magical use of bull-roarers – especially bone ones, bone whistles, bone percussion instruments – was the social and ritual regulator of life, based on the mythological ideas of totemism which mark the beginnings of the history of mythology and that of music. It is reasonable then to wonder whether bone whistles made from bear shinbones, thighbones and mandibles, phalanx whistles, bone bull-roarers and scrapers were perhaps used as sound and magical aids to better hunt these animals, in rituals seeking protection from them, in ritual worship of the bear which was (according to Malez) common in the pre-alpine and Alpine regions. Especially where these sound-producing aids were made of the bones of animals which had a distinct meaning to prehistoric man. Is that the reason why whistles made of the bones of cave bears prevail? Do these finds and cave paintings refer to the activities of Palaeolithic “musicians” – Shamans? Was man seeking the respect of his animal companions or was he worshipping them? In prehistoric times in Slovenia too the bear was considered to be man's totemist predecessor. Imitation magic was to ensure either his fertility or protection from him. Conceivably, this giant animal was worshipped in an utterly specific way which included sound produced by instruments made of bear bones and hunting may not have been the only motive of ritual worship, but also respect, equality and dependence...

Bone musical instruments have been in use continuously at least since the late Palaeolithic age or even since the middle Palaeolithic age. It does not matter whether a bone was hollowed by man or whether the holes were of natural origin. A naturally shaped object which can produce sounds is a musical instrument too. In the Eastern Alps numerous perforated bones have been found. It appears that bone instruments were more common in the prehistoric (Palaeolithic) European East, while cave paintings are found in greater numbers in the West of Europe. Objects strung together like shells for instance provide the bearer of such “sonorous ornaments” with the experience of sound being produced.

Among the oldest civilisations known to us sound is considered to be a mediator between the material and the immaterial, and the whistle to be a divine attribute. The association whistle longitudinal scraper – phallus – fertility – life – new birth often is the symbolic lever in the rituals and magic of natural peoples, seeking the general fertility of man, nature and animals, the mediator between the living and the dead. In their role of sound amulets musical instruments, made from a totemist animal's bones, were thus to transfer the essence of life from a tribe's totem to the living. Was this perhaps the way the Palaeolithic hunter reflected? Or did he ascribe a special role, symbolic meanings to specific parts of the body: e.g. to the skull, mandible, femur,

tibia, phallus, or phalanx? Where musical instruments used to produced masking sounds? Did man fear the bear or did he want to win him over? Every tone frequency creates a rhythm which causes our brain waves to change, causes resonance and dissonance in our auditory and biological fields. The effects of high frequencies produced by phalanx whistles would require detailed study. Fast rhythmical drumming, scraping or rasping can change our brain (brain waves – EEG) into equivalent rhythmical resonance (consonance) and thus change man's consciousness (to alpha, theta and delta stages). Through sound, rhythm and movement we can achieve that the entire human community experiences psychosomatic changes and tunes in to a similar level of consciousness (experiencing) and even experiences so-called Shamanist (ritual) trance (theta).

The similarities in the musical creativeness (instruments) in different cultures from different historical ages can be attributed to the transfer and migration of cultural elements, but also be interpreted as a manifestation of the same spiritual and intellectual phenomena, attributed to akin philosophical and religious interest in the world, and to identical emotions, determined by man's essence and nature of consciousness. Are we dealing with archetypal or cultural heritage? Modern art, whether high or folk art, is certainly and in some way a successor of the Palaeolithic period: in typology and forms as well as in the archetypal sense and in the inherited conscious experience of sound (see also the ballad on the skeleton bone and the ballad on the bone fiddle).